

Abdulla Axund Mustafə oğlu Talibzadə 1881-ci ilin fevralın 21-də Tiflisdə Şeytanbazar məhəlləsində anadan olub. Onun valideynləri Axund Mustafa və Mehri xanım bir neçə il idi ki, Tiflisə köçərək orada məskunlaşmışlar. Abdulla böyük qardaşı Yusifdən sonra evin ikinci övladı idi. Onun əkitiyatı olan qız övladı doğulandan az sonra tələf olub.

Həyat və yaradıcılığı

Atası Axund Mustafa Süleyman oğlu dövrünün seçilən ruhani ziyalı idi. O, 1881-ci ilədək Tiflis şəhəri üzrə qazinin müavini, sonra isə Qafqaz şeyxülislamının müavini işləmişdi. Oğlanları Yusiflə Abdulla da ilk təhsillərini Tiflisdə müsəlman uşaqları üçün nəzərdə tutulan altıncı ruhani məktəbində almışdılar. Bu məktəb təkə dini təhsil ocağı deyildi. Onun tədris proqramı rus-tatar (Azərbaycan) məktəblərinin layihəsinə uyğun idi. Bu məktəbdə Abdullanın atası Axund Mustafa ilə yanaşı, Qori müəllimlər seminarıyının məzkurından Baxşəli bəy və Paşa bəy də dərslər verirdilər.

Ölkədə XIX əsrin ortalarından başlayıb gətdikcə inkişaf edən maarifçilik hərəkatının ideyaları gənc Abdullada öz təsirini buraxırdı. Abdulla Şaiq 1889-93-cü illərdə bu məktəbdə ilk təhsilini aldıqdan sonra Xorasana ziyarətə gedən anası, qardaşı Yusiflə birlikdə onu da özü ilə aparır. Yusiflə Abdulla təhsillərini Xorasanda davam etdirirdi. Burada dövrün qabaqcıl fikirlər gənclərindən olan, Urmiyadan köçüb gəlmiş Yusif Ziya adlı bir müəllim də dərslər verirdi. Hər iki qardaşın fikri inkişafında, ədəbiyyat və yaradıcılığa olan maraqlarının qüvvətlənməsində Ziyanın xüsusi rolu və təsiri olmuşdur. Böyük qardaş Axund Yusif müəllimləmə bəslədiyi ehtiram əsasında özüne "Ziya" təxəllüsü götürmüşdür.

1889-cü ilin payızında Mehri xanım oğlu Yusiflə birlikdə Tiflisə geri döndü. Abdulla isə təhsilini tamamlamaq üçün 1900-cü ilin payızında Xorasanda bir tanışlarının evində qalaraq burada bakılı Mirzə Abdulladan və gənci Mirzə Bağırın məntiq və poetika, habelə ərəb şeirlərinin tarixinə dair dərslər alır. Yeddi il Xorasanda mükəmməl təhsil alıb, tarix, psixologiya elmlərini, Şərq, Azərbaycan və ədəbiyyatını mənimsəyir.[6] Payızda anası Xorasana gələrək Abdullanı da Tiflisə gətirir. Bir neçə ay burada qaldıqdan sonra əvvəlcə Yusif, sonra isə Abdulla Bakıya köçür.

Abdulla Bakıda iki sinfi mübarizə ilə uzaqlaşdı. Bir tərəfdən burjuaziya, digər tərəfdən isə proletariyat. 1905-ci il inqilabı əfəsinde bu iki sinf arasında başlanan mübarizə tarixin zəruri bir hadisəsi kimi meydana çıxmışdı. Bununla bərabər Bakı həm də elm, ədəbiyyat və mədəniyyət mərkəzinə çevrilirdi, mətbuat orqanları, məktəblər, mədəniyyət orqanları açılır, ziyalıların sayı artırdı.

Milli uşaq ədəbiyyatının banisi - Abdulla Şaiq



Pedaqoji fəaliyyəti

Dövrün ziyalılarından çoxu Qori müəllimlər seminarıyının məzurları idi. Onlar yeni üsulla dərslər, əsərlər yazırdılar. Nəriman Nərimanov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Mirzə Fətəli Axundov, Nəcəf bəy Vəzirov və digər dramaturqların əsərlərini tamaşaya qoyurdular. 1905-1907-ci illər inqilabın təsiri altında məktəb ətrafında gedən mübarizə gündü-gündən şiddətlənirdi və bu, Azərbaycan ziyalılarından, müəllimlərinin, mühərrirlərinin və ediblərinin dəstələrini əhatə edirdi. Həmin dövrdə şəxslər Qori müəllimlər seminarıyını bitirib Azərbaycanın müxtəlif yerlərində çalışırdılar. Onlar nəslin təlim-tərbiyəsinə, onların dünyəvi təhsil almalarına qayğı göstərirdilər. Bu insanlar yeni üsulla məktəblər açıq, qəzet, jurnallar çıxarı, dərslərlər hazırlayırdı, tədris proqramlarında dünyəvi elmlərə geniş yer verirdilər. Məqsəd insanların sürünən təsiri göstərmək, xalqlar arasında dostluq ideyası yaymaq idi.

Abdulla Bakıya gələn kimi ilk növbədə Tiflisdən tanıdığı Nəriman Nərimanovla görüşür. Abdulla, Nəriman Nərimanovun onun Bakıya müəllim arzusunu ilə gəldiyini, Nərimanovun isə ona bu sənət üçün imtahan verməli, müəllimlik hüququ qazanmasının vacib olduğunu bildirir. Nərimanovun məsləhətlərindən sonra Abdulla Nəriman Nərimanovun ona verdiyi "Türk-Azərbaycan dilinin müxtəsər sərənhəvi" kitabını, Azərbaycan dilinin qrammatikasını, ədəbiyyatı, eləcə də metodikasını öyrəndi.

1901-ci ilin aprelin 22-də I Aleksandr adına üçüncü oğlan gimnaziyasında imtahan komissiyası çağırıldı. Abdulla üç növ üzrə imtahan verdi: yazılı, şifahi və nümunə dərsləri. Bu imtahanları zamanı o, öz istedadı və bacarığını göstərmiş, səyi sayəsində Azərbaycan dili və ədəbiyyatına metodikaya aid suallara Nəriman Nərimanov və başqa komissiya üzvlərini razı salan cavablar vermiş

və hər üç imtahanı "5" qiyməti almışdır.

Abdulla Talibzadə 1901-ci ilin aprelin 22-də 608 nömrəli şəhadətnaməyə əsasən "Azərbaycan dili müəllimi" adını alır. Şəhadətnaməni komissiya üzvü olan Nəriman Nərimanov imzalamışdır. Onun müəllim işinə düzəlməsində Nərimanov mühüm rol oynamışdır. Onun Bakı Dövlət Dumasının maarif şöbəsinin müdiri Mixail Aqanovun qaydığını məktəbdə bildirilir:

"Qulluğum Sizinlə görüşməyimə mane olur, ancaq alicənablığınıza və xeyir-xahlığınıza güvənərək Sizə məktub yazmağa cəsarət edirəm. Sizinlə xahiş edirəm ki, Mirzə Abdulla Talibzadəni rus-tatar məktəbinə tatar dili[qeyd 1] müəllimi vəzifəsinə təyin edəsiniz. Onun bu fənni tədris etməyə səlahiyyəti vardır və rus dilini də kifayət qədər yaxşı bilir. Əgər Siz onun sənədlərini başqaqların sənədləri ilə müqayisə etsəniz, onun başqaqlarından fərqlənən layəqəti aydınlaşar".

Lakin boş yer olmadığı üçün Abdulla Talibzadəni rus-tatar məktəblərində "ehtiyat müəllim" təyin etməyi qərar aldılar. Bu haqda o, məktəb komissiyasına sərəhinə məktub yazır:

"Siz ali cənab həzrətlərinizə bildirirəm ki, mən 31 oktyabr 1901-ci il 85 nömrəli əmrinizə əsasən 5 noyabr 1901-ci ildən rus-tatar məktəblərində "ehtiyat müəllimi" olmağa razıyam".

Bununla, Abdulla Talibzadə Sultan Məcid Qənzadənin müdir olduğu altı sinfli şəhər məktəbində pedaqoji fəaliyyətə başlayır. Abdulla Talibzadənin pedaqoji fəaliyyəti başlandıqı dövrdə xalq maarifləndirmək, onları zamanın tələbinə uyğun tərbiyə etmək icması bir məsələ kimi meydana çıxmışdı.

Abdulla Talibzadənin pedaqoji fəaliyyətinin birinci mərhələsinə əhatə edən 1901-18-ci illər arasında Azərbaycan maarifi sahəsində iki qüvvə qarşı-qarşıya gəlmişdi: köhnə təlim ocaqları - mollaxanalar, mollalar, sxolastik tə-

lim-tərbiyə üsulu ilə dərslər deyən müəllimlərdən ibarət qüvvə, ikincisi isə: yeni təlim-tərbiyə üsullarına, dünyəvi məktəblərə meyli edən pedaqoji qüvvə idi. Abdulla Talibzadə yeni tipli tədris ocaqlarının şəbəkəsinin genişləndirilməsi uğrunda mübarizə apararaq ikinci qüvvənin - dövrün maarifçilərinin sıralarına qoşuldu.

Azərbaycan dilinə ayrılmış dərslər saatı az olduğundan o, beş-altı ay hazırlaşdıqdan sonra imtahan verərək şəriət müəllimi şəhadətnaməsi aldı. O, işlədiyi məktəbdə Azərbaycan dili dərsləri ilə yanaşı şəriət dərsləri də aparırdı. İkinci Real məktəbin direktorunun Qafqaz Təhsil Dairəsinə göndərdiyi 1916-cı il 18 oktyabr tarixli məktubunda yazılır:

"Sınıf müəbbəsi işləyən A. Şaiqə birinci Realni məktəbində şəriət dərsləri aparmasına icazə verilmişdir".

Abdulla Şaiq şəriət dərslərinin kiçik mahiyyətini dərk edərək çox vaxt onun yerinə Azərbaycan dilini, dünyəvi elmləri tədris edirdi. Lakin aldığı bu addın onu vəzifəsindən kənarlaşdırırdı. Abdulla Şaiq bununla bağlı "Xatirələr" -də yazırdı:

Bir gün müdir qəflətən içəri girdi və üzünü sinfə çevirərək bugünkü dərslərin mövzusu soruşdu. Şaiq dərslərdən Həbib Talışinski ayağa qalxaraq:

"Bu gün dərslərdə müəllim "miras məsələsinə keçir" - deyərək mənə çətinlikdən qurtardı.

1901-1906-cı illərdə Abdulla Talibzadə bir neçə məktəbdə dərslər verirdi. 1902-ci ilin sentyabrında o, Həbibbəy Mahmudbəyovun müdir olduğu altısinfli şəhər məktəbinin aşağı sinflərinə daimi ana dili müəllimi təyin edildi. Dərslər saatı az olduğuna görə 1903-cü ildən Sabuncuya altıillik məktəbdə də dərslər deməyə başlayır. Gənc müəllim fəhlələrin iş şəraitini ilk dəfə olaraq daha yaxından müşahidə edir, öyrənirdi. Abdulla Talibzadənin 1903-cü ildə üçüncü kiçik gimnaziyasında çalışması haqqında üç sənəd mövcuddur: birincisində, onun 1903-1905-ci illərdə gimnaziyada işlədiyi göstərilir.[16] İkinci sənəd isə Mərkəzi Ədəbiyyat Arxivində saxlanılan 31 nömrəli şəhadətnamədir.[17] Şəhadətnamədən məlum olur ki, o, Qafqaz Maarif Müfəttişliyinin 15672 nömrəli əmrinə əsasən 1905-ci il oktyabrın 29-dan 1912-ci il oktyabr 31-ə qədər gimnaziyada çalışmışdır.

Sabuncuya gedib-gəlmək çətin olduğu üçün Abdulla 1906-cı ilin sentyabrında oradan ayrılaraq Bakı realni və yeddinci şəhər məktəbinə işə düzəlir. Abdulla Talibzadə rus dilində tərcümeyi-halında göstərir ki, 1906-cı ildə 7-ci rus-tatar məktəbində yerli dildən dərslər deməyə başladı. Seyid H.

seyin, Cəfər Cabbarlı mahz bu məktəbdə onun şagirdləri olmuşdur. O, burada 1908-ci ilə qədər çalışdı. Abdulla Talibzadə 1908-ci ildən pedaqoji fəaliyyətini Bakıda realni məktəbində davam etdirir. Abdulla Şaiq burada şəhərin bir neçə məktəbində altıncı dərslər kimi tədris edilən Azərbaycan dilindən dərslər vermişdir.[19] Mutaəqqil fikirlərinə Abdulla Şaiq şagirdləri və qabaqcıl fikirləri maarif işçiləri arasında böyük hörmət və nüfuz sahibi olmuşdur.

Abdulla Şaiq Nicat Cəmiyyətinin üzvləri arasında (aşağı sırada sağdan dördüncü). 1906-cı il.

Abdulla Şaiqin pedaqoji fəaliyyətinin birinci mərhələsinə əhatə edən illər xalq maarifi sahəsində başlanmış böyük bir canlanma ilə müşayiət olunur. Müxtəlif maarif cəmiyyətləri yaradılırdı. Bu cəmiyyətlər içində "Nicat" cəmiyyəti öz fəaliyyəti ilə diqqət cəlb edirdi. Cəmiyyətin sədr müavini olan Nəriman Nərimanovun və onun həmkarlarının Hasən bəy Zərdabi, Fəxrə bəy Ağayev, Süleyman Sani Axundov, Abdulla Şaiq, "Uzeyir Hacıbəyli və başqaqlarının sayı nəticəsində 1906-cı ilin avqustunda və daha sonra 1907-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin müvafiq olaraq I və II qurultayları çağırıldı.

Azərbaycan ictimai həyatında tarixi əhəmiyyət kəsb edən qurultaylar maarif və məktəb məsələsinə münasiblərini inkişafının ən vacib komponentləri ilə bağlı olan siyasi, mədəni və ictimai məsələ idi. Dərslərlərin, proqramların vəziyyəti, təlim üsulları (həmin dövr ibtidai şəhər məktəblərində rus dili nəmoyə metoduna əsas edilirdi), oxumaq və yazmaq üçün asan olan yeni üsulların tətbiqi haqqında, kənd müəllimlərinin vəziyyəti, məktəblərdə Azərbaycan dili dərslərinə verilən dərslər müddətini artırılması, tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, tətillərin düzün bölgüdülməsi, ibtidai təhsilin ümumi və icbari olması, yeni üsullardan istifadə edilməsi hər iki qurultayın əsas müzakirə mövzusu olmuşdur.

Abdulla Talibzadə birinci qurultayda çıxış edərək ana dili və ədəbiyyatın tədrisi, yeni dərslərlər yaratmaq haqqında öz fikirlərini verdi. Qurultay Hasən bəy Zərdabi, Firudin bəy Köçəri, Mahmud bəy Mahmudbəyov, Süleyman Sani Axundov, Abdulla Şaiq və digərillərin ibarət xüsusi komissiyası seçdi. Qurultayın növbəti iclasında komissiya adından Abdulla Talibzadə çıxış edərək proqramın tərtibi prinsiplərindən və əhəmiyyətindən danışırdı.

Yaradıcılıq fəaliyyəti

(Ardı var)

Təqdim etdi:
Məmməd MIRZƏLİYEV,
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru